

geheime vereniging Vox Populi, om na enige jaren, in 1878, thans als sociaal-democratische vereniging te herrijzen onder nieuwe omstandigheden, maar deels met dezelfde personen.

Hoewel de Nederlanders op het Haags congres der Internationale in 1872 de zijde der anti-autoritairen hadden gekozen, bestond er in hun kring steeds een opmerkelijke belangstelling voor de politieke eis van algemeen kiesrecht. In 1871 bestond er te Amsterdam een Democratische Vereeniging die zelfs verkiezingsactie voerde (167 vlg.). Kandidaat voor de Tweede Kamer werd de Groningse radicaal dr. F. Feringa, uitgever van de te Sneek verschijnende periodiek *De Vrije Gedachte*, die het enorme aantal van 6 stemmen behaalde (*De Vrije Gedachte*, I (1872) 125 vlg.). In 1876 werd er weer een vereniging voor algemeen stemrecht opgericht.

De studie van Giele is gebaseerd op materiaal van vooral Amsterdamse archieven (onder andere het politie-archief), voorts op een aantal kranten en weekbladen en ten slotte op een uitgebreide literatuur. Het boek is niet bijgewerkt na 1966, maar het is te hopen dat de auteur nog eens de voldragen publikatie over de vroegste Nederlandse arbeidersbeweging zal schrijven die hem voor ogen staat.

A. F. Mellink

H. F. Cohen, *Om de vernieuwing van het socialisme. De politieke oriëntatie van de Nederlandse sociaal-democratie 1919-1930* (Leidse Historische Reeks, XVIII; Leiden: Universitaire Pers Leiden, 1974, x + 279 blz., f 42,-).

Dit boek, waarmee de schrijver in Leiden de doctorsgraad verwierf, is een waardevolle aanvulling op de nog altijd magere geschiedschrijving over de Nederlandse sociaal-democratie. Weliswaar bezitten wij sinds 1969 *Het Roode Vaandel volgen wij*, waarvan het middenstuk (door H. van Hulst) de ook door Cohen behandelde periode bestrijkt; Van Hulst heeft echter - naast andere onvolkomenheden van zijn werk - de geschiedenis der SDAP van die jaren te eenzijdig beschreven vanuit het standpunt van het trouwe, met de leiding solidaire partijlid, dat wrevelig staat tegenover oppositionelen en vernieuwers. Het zijn nu juist die oppositionelen en vernieuwers, die bij dr. Cohen het volle pond krijgen.

Waarom heeft Cohen de jaren 1919-1930 als een afzonderlijke periode in de SDAP-geschiedenis genomen? Hij verantwoordt die periodisering vanuit het probleem, dat hij als het grote dilemma van de socialistische beweging ziet: het probleem namelijk van de integrerende werking ten aanzien van de bestaande maatschappij, die van succesvolle socialistische hervormingsactiviteit uitgaat. Voor 1919, aldus Cohen, was het dilemma alleen theoretisch van aard, omdat de SDAP toen zuiver oppositiepartij was. Na de Eerste Wereldoorlog echter, toen de oude eisen van algemeen kiesrecht en achturedag verwezenlijkt waren, 'kwam, zo meende men, de geleidelijke socialisatie van de maatschappij zelf aan de orde' (229). Deze optimistische periode eindigt in 1930, als de wereldcrisis en de opkomst van het fascisme de sociaal-democratie volledig in het defensief dringen.

Met die cesuur van 1930 kan ik het eens zijn. Moeilijker ligt het met de afgrenzing tussen 1919-1930 en de voorafgaande periode. Juist door de strijd voor algemeen kiesrecht en achturedag was de SDAP al lang voor de oorlog volledig op reformistische doelen gericht en was het revolutieperspectief vervaagd; de verwezenlijking van die twee eisen betekende niet de triomfantelijke overgang naar een nieuwe periode, maar het ontstaan van een leegte. De malaise, die de SDAP in de jaren twintig kenmerkt, heeft dus diepe wortels in de voorafgaande periode en naar mijn smaak had Cohen van die voorgeschiedenis meer werk moeten maken.

RECENSIES

Na deze kritische opmerking kan ik de auteur verder veel lof toezwaaien voor de wijze, waarop hij zijn onderwerp behandeld heeft.

Een inleidend eerste deel schetst, na de theoretische probleemstelling, de achtergrond, waartegen het eigenlijk onderwerp zich afspeelt: de situatie van de SDAP in de jaren twintig. Organisatiestructuur en ledenverloop van de partij, de opeenvolgende partijcongressen met de voornaamste daar behandelde onderwerpen en aangenomen resoluties, de electorale resultaten en de houding van de SDAP bij de voornaamste politieke gebeurtenissen (Vlootwet, 'Nacht van Kersten' etc.) worden daarbij op verhelderende wijze behandeld.

Deel II behandelt eerst de pogingen van NVV-voorzitter Roel Stenhuis om een 'gepolitiseerde' vakbeweging met de partij te versmelten in een - parlementaire activiteit met politieke stakingen combinerende - Arbeiderspartij; daarbij komt heel de in die jaren moeilijke verhouding tussen SDAP en NVV ter sprake. Vervolgens wijdt het aandacht aan de enige echte oppositiegroep uit die tijd (Stenhuis was een 'Einzeltgänger', die op belangrijke punten zijn eigen NVV niet achter zich had): de groep rond Eenheid en later De Socialist (Fimmen, Schmidt, De Kadt).

Deel III houdt zich dan bezig met diegenen, die niet zozeer de praktische politiek van de leiding bestreden dan wel tot een vernieuwing van de geestelijke grondslagen van het socialisme wilden komen. Centraal staat daarbij de invloed van de Belg Hendrik de Man, van wiens hoofdwerk Cohen een in al zijn beknoptheid uitstekende samenvatting geeft. Terwijl De Mans denkbeelden bij de partijleiding weinig belangstelling wekten, werden zij dankbaar aangegrepen door twee groepen, die elk op eigen wijze naar een ethisch gefundeerd socialisme streefden: de religieus-socialisten onder leiding van ds. Willem Banning en de AJC-leiding onder Koos Vorrink. Deel IV tenslotte trekt de conclusies uit het voorafgaande verhaal.

Cohen heeft zich niet beperkt tot een bloedeloze inventarisatie van naar voren gebrachte denkbeelden, maar geeft over elke gereleveerde mening een - soms negatief, soms positief, soms gemengd - waardeoordeel. Hij doet dat op de wijze, die een historicus betaamt, namelijk niet alleen vanuit de vraag, of iemand achteraf gelijk gekregen heeft, maar ook met de vraag, of iemand op grond van de gegevens, waarover hij destijds beschikte, tot een bepaalde mening mocht komen. Zo komt hij bijvoorbeeld tot een uiterst evenwichtig oordeel over een man als de nu vrijwel vergeten Stenhuis, die uitging van een achteraf onhoudbaar gebleken opvatting over het moderne kapitalisme (de 'crisis in permanentie'), maar die niettemin volgens Cohen scherp zag waar de problemen lagen. Dat Cohens waardeoordelen door zijn eigen politieke standpunt gekleurd worden, maakt zijn boek alleen maar belangrijker, omdat het hopelijk de discussie over dit stuk politieke geschiedenis zal stimuleren. Zelf ben ik het voor minstens negentig procent met hem eens. Maar het zou me niet moeilijk vallen te voorspellen op welke punten bijvoorbeeld orthodoxe marxisten hem zullen aanvallen.

Na deze lof nog enkele kritische kanttekeningen. De partijleiding van de SDAP in die jaren - een naar hedendaagse maatstaven onvoorstelbaar zetelvast gezelschap! - komt bij Cohen naar voren als een wel heel erg duf en geborneerd stel mensen (zie vooral 232), bovendien uitsluitend gedreven door begeerte om de macht te houden (239). Is Cohen, geboeid door het optreden van oppositionelen en vernieuwers, niet toch iets te veel in hun huid gekropen? Gevestigde politieke leiders, van welke partij ook, plegen op te gaan in problemen van praktische politiek en organisatie en hebben zeer zelden tijd over voor nieuwe theoretische bezinning. Naar die norm gemeten valt er over Vliegen, Albarda c.s. toch ook wel wat goeds te zeggen, alleen al op grond van wat Cohen zelf vertelt: zij hadden nogal wat geduld met de opposities, zij werkten niet 'met de botte bijl', zij konden in Stenhuis

- ondanks hun afkeer van zijn persoon - het enthousiasme en de dynamiek wel waarderen, zij lieten Schmidt toe in het PB en namen er later Banning en Vorrink in op, en bovenal: de meesten van hen hebben nog meegewerkt aan de vernieuwing van de grondslagen in 1937. Tenslotte is de SDAP de enige grote partij in Nederland geweest, die zichzelf vóór 1940 grondig vernieuwd heeft.

Verder: aan algemene beschouwingen over het marxisme geeft Cohen zich zelden over. Gelukkig maar, want de enkele keren, dat hij dat doet, begeeft hij zich kennelijk op glad ijs. Eén voorbeeld: het is onjuist om te stellen, dat Lenins opvatting, dat de arbeidersklasse door een bewuste socialistische voorhoede geleid moet worden (een voorhoede, die volgens Lenin niet per se uit intellectuelen moest bestaan, zoals Cohen suggereert), 'met het Marxisme niet te verenigen is' (9). In het denken van Marx zitten zowel deterministische als voluntaristische elementen en men kan alleen zeggen, dat Lenin de voluntaristische eenzijdig beklemtoond heeft, zoals vele reformisten het de deterministische deden.

Een te oppervlakkige kennis van wat buiten zijn eigenlijke onderwerp ligt blijkt ook uit wat Cohen op pagina 11 schrijft over de vooroorlogse Duitse sociaal-democratie: deze moest volgens Cohen wel revolutionair zijn, omdat ze 'nooit verder (kon) komen dan tot een zekere 'negatieve integratie', d.w.z. dat ze zich wel op legale wijze kon organiseren, maar dat ze van alle leidende posities in de maatschappij uitgesloten bleef'. De half-autoritaire structuur van het Wilhelmijnische Duitsland leidde inderdaad tot een opvallende discrepantie tussen de grote numerieke kracht van de Duitse sociaal-democratie en haar geringe politieke invloed. Maar Cohens bewering gaat veel te ver. Er zaten in 1912 in Duitsland reeds 104 socialisten in stedelijke en 204 in landelijke gemeentebesturen. Bij alle verbale revolutionaire gezindheid was de Duitse sociaal-democratie dan ook al lang voor 1914 reformistisch tot in het merg!

Deze paar kritische opmerkingen mogen wat lang uitgevallen zijn, zij moeten niettemin gezien worden als kanttekeningen op een boek, dat ik als geheel zeer geslaagd en zeer belangrijk acht.

A. A. de Jonge

Imke Klaver, *Herinneringen van een friese landarbeider. Enkele opgetekende zaken uit het jongste verleden tot 1925. Oantinkens fan in fryske lânarbeider. Inkele oanteikene dingen út de jonge tiid oan 1925*. Ingeleid door Ger Harmsen Aantekeningen van Johan Frieswijk (Sunschrift LXXI; Nijmegen: Socialistiese Uitgeverij Nijmegen, 1974, 245 blz., f 10,-); *It libben fan Gerrit Roorda. Opskreaun troch Kerst Huisman* (s.l.: Alternatyf/De Tille [1973], vii + 291 blz., f 13,90).

In de crisomstandigheden van de jaren 1880 heeft het socialisme ingang gevonden bij brede lagen van de arbeidersbevolking in het zuidoosten van Friesland. In deze contreien vond men het befaamde kiesdistrikt Schoterland, dat in 1888 Domela Nieuwenhuis naar de Tweede Kamer afvaardigde en dat van 1897 tot 1909 in het parlement was vertegenwoordigd door Van der Zwaag, een 'vrije socialist' (noch sociaal-democraat, noch anarchist).

Rond de eeuwwisseling bestond hier volgens Ger Harmsen een bloeiende 'vrije socialistische cultuur', die werd gedragen door een wijdvertakt socialistisch verenigingsleven. Harmsen stelt vast dat deze cultuur nog nauwelijks de aandacht van de geschiedschrijvers heeft getrokken. Misschien kunnen die nu toch op smaak gebracht worden door de onlangs verschenen herinneringen van de landarbeider Imke Klaver (1880-1967), een verte-